

בס"ד, מסכת מועד קטן

פרק ראשון; דף ב

'אבל אין משקין לא ממי הגשמים...' – זהו דוקא לענין מועד, אבל בשביעית אין חילוק בין השקיה ממי מעיין או ממי גשמים (נמוקי יוסף ועוד. וכן הוא בירושלמי). והריטב"א כתב שאין במשמע כן מסתימת הלשון, וכל כגון זה היה לגמרא לפרש, אלא משנתנו כפשוטה שחכמים אסרו השקאה בשביעית בדבר שיש בו טורח מרובה ועשאוהו כמועד. וע' גם בריטב"א להלן שחילק בין ניכוש להשקאה בשביעית, שזה טירחתו מרובה וזו מועטת. ובשו"ת משיב דבר (ח"ב קונטרס דבר השמיטה, עמ' 114) תמה על סברתו. וכן בשפת אמת (ג. ד"ה מנין לניכוש) נקט בסברא פשוטה שאין שייך לאסור בשביעית משום טירחה. ולא זכר שר מדברי הריטב"א. וכן החזו"א בהערות על סדר המסכת (קלה) נקט בפשטות דלא כהריטב"א, ובמקום אחר (קלד, יד) הביא:

כמו כן נחלקו הראשונים האם משקים בשביעית בית השלחין בלבד או גם בית הבעל (עתוס' להלן ו: ד"ה מרביצין. ולהלכה כתב החזו"א (קלד, יג) שנראה לאסור, מלבד הרבצה – ע"ע להלן ו).

'מי הקילון' הם מים שבבור עמוק, שצריך לדלותם כדי להשקות. ('קילון' ביוניית הוא מיתקן לשאיבת המים מהבור (מוסף הערוך). וכלשון 'קולתא' שהוא תרגום של הכד לשאיבה. עפ"י ריטב"א ונמוקי יוסף). ויש מפרשים 'קילון' – דרך / תעלה שעושים ממקום שהמים מקובצים, להמשיכם אל השדה (רב האי גאון מקואות ה, א. שני הפירושים הובאו בערוך ערך 'קילון'. ואולם הרבה מפרשים נקטו רק הפירוש הראשון. ונראה שגם לפי הפירוש השני ההשקאה נעשית על ידי הדלאה ממקום קיבוץ המים אל התעלה או מהתעלה אל השדה, אבל ללא הדלאה, היינו 'מי גשמים' שאין בהן טירחה ואסורים משום גזרה וחשש מי קילון, כדלהלן ד ובראשונים).

אופן ההשקיה המותרת ממי המעיין, נראה דהיינו שפותח את האמה במקום שמי המעיין מגיעים לשם ועל ידי כך נמשכים המים לשדה [ואפשר שצריך אף לסתום את המשך האמה שבה נמשכים המים תמיד, ועל ידי סכירה זו יימשכו המים לשדה], אבל הפניית האמה על ידי חפירת חריץ צר – אסורה, שזה בכלל עשיית אמה בתחילה, וכמו שאמר רבי יהודה בברייתא בסמוך 'לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו'.

ובמי גשמים שאסרו, היינו אף באופן כזה שפותח את האמה והמים נמשכים מאליהם, דומיא דמעייין, ואעפ"כ אסור משום גזרת מי קילון, או שמא ייפסקו המים ויבוא לדלות, שמי גשמים יש להם קצבה וכדלהלן ד. [ואם פותח את האמה ערב הרגל – מותר, ולא גזרו שמא ייפסקו במועד ויבוא לדלות, שכל שאינו עושה מעשה במועד לא גזרו כלום] (עפ"י חרושים ובאורים).

ויש ראשונים שנראה מדבריהם שמתיר להשקות על ידי דלייה כל שאינו שואב ממקום עמוק (וכן כתב החזו"א (קלד, יא) בשיטת רש"י ותוס', וכן נטה בדעת הרמב"ם). ולדבריהם אפשר להעמיד משנתנו בהדלאה ולא בהמשכה דוקא.

ומסתימת המשנ"ב (תקלז סק"ז) נראה לאסור. ומכל מקום, גם לפי השיטה המתירה נראה שאין התר אלא בסמוך ולא ממרחק – שזוהי טירחה יתרה. כן משמע בראשונים בדף ד. וכן הוא בתוס' ה. ד"ה והיה.

ומאי משמע דהאי בית הבעל לישנא דמייתבותא היא דכתיב כי יבעל בחור בתולה ומתרגמינן ארי כמה דמיתותב עולם עם בתולתא יתייתבון בגויך בנייך' כלומר שדה מיושבת שאינה זקוקה לדבר אחר אלא למטר השמים תשתה מים. וכמו הבעל שנתמלא חפצו ואינו זו מביתו ולבו מיושב עליו (ריטב"א נמוקי יוסף ועוד). ורבנו חננאל פירש 'בית הבעל' שכבר השריש שרשים בקרקע כמו בעל באשתו, והולידה והצמיחה.

יש מפרשים (עפ"י הירושלמי) שלכך נקרא 'בית הבעל', משום שהמטר בעלה של הארץ הוא (כמו שאמרו בעתנית 1:) שלכך נקראת 'רביעה', על שם שרובע את הקרקע (עפ"י ריטב"א; רש"ש).

'מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את השדה כולה'. פירוש, אין לו להשקות אלא את האילן שהוא זקוק למים יותר משדה תבואה, ודינו כבית השלחין (עתוס), ובלבד שלא ישקה את כל השדה – גם את השטח שאינו סמוך לאילן (גליונות קה"י).

ויש מפרשים המשכה מאילן לאילן מותרת מפני שאין בה טורח [כי ארחות המים שמאילן לאילן כבר עשויות שם]. משא"כ השקאת השדה כולה יש בה טורח, ומדובר בבית הבעל שאין שם הפסד. וסלקא דעתין לדמות הדברים; כשם שמחמיר רבי אליעזר במקום הרווחה אפילו כשאין טירחה מרובה כל כך, כמו כן מחמיר במקום הפסד כשיש טורח מרובה. ודחו, עד כאן לא שמענו אלא בהרווחה, אבל בדבר האבד אפשר שהתירו כל טירחה (כן כתב הריטב"א [ותורא"ש] עפ"י רש"י, וכ"פ החו"א (קלה) ברש"י, ושוב כתב שברש"י להלן (1:) מבואר כהתוס'. ועע"ש קלד, 2).

'מעייין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה בית הבעל דברי רבי מאיר'. ואם תקשה, לרבי מאיר המתיר השקאת בית הבעל שאינה אלא להרווחה, אם כן תותר כל מלאכה במועד שהרי בכל מלאכה יש בה הרווחה? תשובה: רבי מאיר לא התיר אלא שדה בית הבעל שכבר נזרעה, ואם על ידי שנמנע מלהשקות הבכיר ייעשה אפל, נחשב זה לדעתו לפסידא, אבל שאר מלאכות שהן להרווחה לא התיר רבי מאיר (פסקי הרי"ד; חדושי הרי"ן).

ובחדושים-ובאורים כתב שלרבי מאיר מותר גם הרווחה. וכתב להסתפק אם גם בשביעית חולק רבי מאיר ומתיר.

(ע"ב) 'המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה'. משמע בתוס' כאן שצריך להזכיר בהתראה את שם המלאכה שבה הוא מתחייב, וכן כתב הרי"ד, שאם אין מזכירים לו את שם המלאכה אלא מתרים בו סתם שלא יעשה מלאכה, אין כאן קבלת התראה, כי סובר שאין זה כלול במלאכת שבת שאסרה תורה – לכך צריך לומר לו שהוא חייב משום מלאכה פלונית (וכן משמע בדברי הרי"ד בשבת קלח. וכן משמע בספרי פר' שלח ק"ג).

ואולם מדברי התוס' בכמה מקומות נראה שאין צורך בדבר אלא אפשר להתרות בו משום לאו דלא תעשה כל מלאכה ודיו, ואולם אם התרו בו משום מלאכה אחרת – פטור. וזהו שנחלקו כאן, כשהתרו בו משום חורש או כשהתרו משום זורע האם התראה היא או שמא הרי זו התראה במלאכה אחרת (עפ"י מנחת חינוך לב, א).

זכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא משום אותה מלאכה שהיא דומה אליה יותר, ובוה נחלקו רבה ורב יוסף, האם דומה יותר לחורש או לזורע (תרי"ד).

וכן הוא לפי האמת ביום טוב, לדעת הסובר אין חילוק מלאכות ביו"ט ואינו חייב אלא אחת, כתב הריטב"א שיש להתרות רק משום המלאכה הדומה יותר [ומשמע שאף על פי שלענין שבת הוא חייב שתיים, באותה פעולה ביו"ט לא יתחייב אלא אם יתרוהו משום המלאכה הדומה יותר. וכבר עמדו אחרונים על טעם הדבר. וצ"ב]. וע' חור"א שביעית יח, א.

'זומר וצריך לעצים חייב שתיים'. על מקור הדבר וטעמו, לחייב על פעולה אחת משום שתי מלאכות – ע' קרית ספר שבת ה, ד; שבת הלוי ח"א קו קכ וח"ה כט וח"ו מ וח"ז צו, א. ועל דברי התוס' כאן והריטב"א (בהגהות חתם סופר כתב שנראה שגרסו במחלוקת רבה ורב יוסף 'יום טוב' ולא 'שבת') – ע' בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א קסב.

'המנכש והמחפה לכלאים לוקה. רבי עקיבא אומר אף המקיים'. הערוך (ק"ם ב) כתב שרבי עקיבא סובר לאו שאין בו מעשה לוקים עליו.

וכן משמע מרש"י כאן, וכן מבואר בראב"ד כלאים א, ג. ולפי זה אפשר שהכמים אינם פוטרים אלא במקיים ללא מעשה אבל כשעושה מעשה לוקה אף להכמים [וללא מעשה יש איסור תורה אלא שאין לוקין]. וכן נראה בירושלמי (כלאים ה, א). ואולם מסוגלתנו מבואר שגם בעושה מעשה נחלקו רבי עקיבא וחכמים, שהרי רבה פירש שמנכש חייב משום מקיים וכולה רבי עקיבא, אבל להכמים פטור. וכן כתב בבית הלוי (ח"א לה, י. ועע"ש בכל הענין). ואכן הוכיח הטורי-אבן (במגילה יג) מכמה מקומות שתלמודנו חולק על הירושלמי בזה ונוקט שלהכמים אין כלל איסור תורה במקיים כלאים.

התוס' (בע"ז סד.) תמהו על דברי הערוך, הלא במסכת מכות (ד:) הוכיחו שרבי עקיבא סובר שאין לוקים על לאו שאין בו מעשה, ולכן פירשו (וכן פרש"י בע"ז שם ור"ח הריטב"א) שמקיים על ידי מעשה, שעשה להם סייג וגדר כדי לקיימם (וע"ע בתוס' שבועות ד סע"א ובהדושי רעק"א. והערוך פירש עפ"י הירושלמי כנ"ל, וסובר שרבי עקיבא מחייב בלאו שאין בו מעשה דלא כתלמוד דידן. וצ"ב בלשון התורא"ש כאן, שנקט כפירוש השני ודלא כרש"י ובתוך כדי דיבור הביא הירושלמי שנראה מסייע לפרש"י. ויע"ע בבירור השיטות במקיים כלאים, בשו"ת שבת הלוי ח"ב קסו).

'שדך לא תזרע כלאים אין לי אלא זורע, מקיים מניין, תלמוד לומר כלאים שדך לא' – שכן כתוב: ... בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים... [לא אמר 'לא תזרע שדך כלאים' אלא סמך 'כלאים' ל'שדך'] – יש לדרוש המלה 'שדך' שמתקשרת עם הקודמת לה, 'כלאים שדך לא' (עפ"י רש"י ע"ז סד. ומכות כא: [והוא פירוש לריב"ן חתנו]. ורש"י כאן פירש בענין אחר. וע"ע ריטב"א).
ויש להעיר שבכל המסכת הוכיחו הראשונים דברים בשם פרש"י ופעמים רבות אינו ברש"י שלפנינו אלא ברש"י על הרי"ף (כאשר העיר השפת-אמת ו: ועוד). ושמא הפירוש שלפנינו אינו לרש"י עצמו, ובוה יתישבו סתירות רבות. וצ"ב. וע' מהר"ץ היות טז סע"ב. שוב העירוני לספרו של ר"א קופפר על רש"י למו"ק שביסס השערה זו.

רבי אומר: וזה דבר השמטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים; בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים...' זו אחת מן הדוגמאות לדרשות חז"ל הנראות כמסתמכות על איזה לשון, ואין זה אלא הלבוש החיצון העוזר לזכרון, ועיקר הדרשה מבוססת על ההבנה העמוקה בפשט הכתוב; –
הרי פרשת שמיטת כספים עדיין לא ידועה לפני הגדתה, ואם כן על כרחך פרוש הפסוק הוא כך: וזה

– גם כן – דבר השמטה – בה"א הידיעה, משמע שמיטת קרקעות הנתונה והידועה כבר – שמוט...
 – לשמוט כספים'. הרי שתלה הכתוב שמיטת כספים בשמיטת הקרקע (עלה יונה עמ' קטו. וע"ע דוגמאות
 נוספות לדרשות שהן עומק הפשט במובא ביבמות ח).

*

'בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים...'
 'ונראה שזה נמי בכלל טעמי מצות השמיטה, שלא יעבוד את האדמה כבעל-הבית אלא יהיה מופקר לכל, באשר כל חיי האדם תלוי ביבול הארץ, וכשכל אחד מחזיק שדהו לעצמו כבעה"ב, זה עצמו מפרידו מזולתו, על כן באה המצוה לסלק שם בעלים מיבול הארץ, ולהיות כל ישראל מתאחדים כאיש אחד חברים נמשכין אחר הפנימיות. ויש לומר שמטעם זה החמירה תורה מאד במצות השמיטה וחיובה גלות עליה, אף שאין בה כריתות ומיתת בית דין אלא לאו בעלמא – אלא מחמת שהיא עיקר וכלל גדול בתורה, שזוהי מטרת כל התורה כולה. והנה בטעם שמיטת כספים הגיד כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה, כי 'עבד לזה לאיש מלוה', ובשביעית נעשו כל ישראל כאיש אחד. ועל כן כמו שבאיש אחד לא שייך לומר שקצתו הוא עבד לקצתו, כן הוא בשביעית כל הכלל כולו, ועל כן משמט כספים. עד כאן דבריו. ולפי דרכנו הוא מתאים למצות שמיטת הארץ' (שם משמואל משפטים. תרע"ו).

דף ג

'מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח' – אלו עבודות השייכות בין בשדה בין בכרם.
'מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן' – אלו עבודות שאינן שייכות בשדה אלא באילן ובכרם, והן נעשות בגוף האילן.
'מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן' – עבודות אילן שאינן בגוף האילן
 (עפ"י תוס' הרא"ש).

'ואין מעשנין באילן'. בתוס' הרא"ש מפרש עפ"י הירושלמי: יש מרתיחים חומרים מסויימים ומעשנים את האילן, כדי לפטמו בהם ('עשן' היינו אדי הרתיחה). ועל פרש"י שמעשנים תחת האילן כדי להשיר התולעים שעליו, הקשה הרא"ש, הלא מלאכה זו אינה נעשית להשבחת האילן אלא לשמירתו, והרי עבודות הנעשות להעמדת האילן מותרות.

'(ע"ב) אין בית דין יכול לבטל בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין'. 'במנין' אין הכוונה למנין בית דין עצמו שהרי הוא קבוע, שבעים ואחד דיינים בבית דין הגדול, אלא זהו מנין חכמי הדור שהסכימו וקיבלו הדבר שהורה ב"ד הגדול, ולא חלקו בו (עפ"י רמב"ם הל' ממרים ב.ב. ויש להעיר מפ"ק דהוריות 'מאה שישבו להורות').

שיטות הראשונים בביטול דברי בית דין על ידי בית דין אחר – נתבארו בע"ז לו ובסיכומים לביצה ה.

שאלות ותשובות לסיכום מסכת מועד קטן

פרק ראשון; דף ב

א. מה דינה של השקאת השדה במועד?

לסתם מתניתין, משקים את השדות במועד רק במקום הפסד ובשאינן טורח מרובה בדבר. וזהו ששנינו משקים בית השלחים (= שדה הצמאה למים שאין די לה בגשמים, וכגון גנת הירק. ע' ראשונים) במועד, אבל לא בית הבעל (= שדה מיושבת, המסתפקת במי גשמים), שלא התירו לטרוח במועד אלא במקום הפסד, ובית הבעל השקאתה להשבחה ולא למניעת הפסד. ודוקא השקיה שעל ידי המשכה ממעין שאין בה טרחה מרובה, ובין שיצא המעין בתחילה, שעדיין לא החזיק דרכו [והאגפים עלולים להתמוטט שהיה מקום לאסור שמה יבוא לטרוח טרחה מרובה בתיקונם, אין חוששים לכך (ואם נפלו אסור לו לטרוח ולתקן. תורא"ש)], בין שיצא משכבר והחזיק דרכו, אבל אין משקים ממי גשמים ולא ממי הקילון (= מי בור וכד' שצריך לדלות ולהשקות), שדבר שטירחתו יתרה לא התירו אפילו במקום הפסד.

א. אף על פי שמניעת ההשקיה בבית הבעל מפחתת מתגובת השדה, אין זה נחשב 'הפסד' אלא מניעת הרווחה ואסור (עפ"י נמוקי יוסף), אך מסתבר שאם בגלל מניעת ההשקאה ירד מחיר היבול ויצטרך למכרו בפחות משוויו – הרי זה הפסד ומותר. וצריך עיון. (עפ"י הגרש"ז אייערבך זצ"ל, ע' שמירת שבת כהלכתה ח"ב סו הערה סד ובתיקונים ומילואים).

ב. השקאה ממי מעיין על ידי הדלאה; אם הוא עמוק – ודאי אסור (שהרי יש טרחה מרובה. וכן מבואר ברי"ד להלן ד, ועוד). ואם אינו עמוק – מדברי רש"י ותוס' (ד) משמע שמותר, וכן נוטים דברי הרמב"ם. ואילו הריטב"א כתב לאסור (עפ"י חו"א קלד, יא. ומסתימת המשנ"ב (תקל"ז) משמע לכאן שנקט לאסור. ונראה שאם צריך להביא בדליים מריחוק מקום – לדברי הכל אסור).

בארו בגמרא שכן היא דעת רבי יהודה. וכמו כן אסר רבי יהודה להפנות אמת המים במועד להשקות בה גינתו וחורבתו משום טירחה יתרה, אבל רבי מאיר מתיר להשקות אף שדה הבעל במעיין, אפילו הוא יוצא בתחילה (וכן היא דעת חכמים במשנה להלן ו: כמו שפרש"י שם). ואילו רבי אלעזר בן עזריה אוסר אפילו בבית השלחים. [ורבי אליעזר בן יעקב, שמענו שאוסר השקיית בית הבעל אבל לא שמענו שאוסר במקום הפסד בטירחה מרובה, כלומר להשקות בית השלחים ממי הקילון].

האילן, דינו כבית השלחים (מפני שצריך למים יותר. תוס'), ולכן מותר לדברי רבי אליעזר בן יעקב להשקותו כגון ע"י המשכת המים מאילן לאילן (עפ"י להלן ו: ובתוס' ורש"י).

א. הלכה כסתם משנתנו. ומשמע אפילו כשאינו צריך אלא לפתוח הברז אסור להשקות אם לא במקום הפסד (ע' מאירי כאן ואו"ח תקל"ח; שמירת שבת כהלכתה ח"ב סו, יז. ואולם אם אינו עושה כלום במועד אלא מפעיל הכל מערב הרגל – ודאי מותר. עפ"י חדושים ובאורים).

ב. מרש"י (ע"ב ד"ה אם כן) יש לדייק שלא אסר רבי אלעזר בן עזריה אלא במעיין שיצא מתחילה (וכן נקטו רש"י וקרני ראם ושפת אמת ובגליונות קה"י). ומהרש"א לא כתב כן.

ג. נראה שאף רבי מאיר לא התיר לעשות אמה בתחילה אלא רק להפנות את ראש האמה הקיימת לצד הגינה (עפ"י חזון איש קלה).

ד. התחיל להשקות בהתר משום הפסד, מותר להמשיך באותה השקאה אף מעבר למה שצריך למניעת ההפסד (עפ"י רעק"א תקלו, א בשם רבינו ירוחם. ודוקא באותו מקום. ע' שש"כ סו הערה סג. וע"ע בחדושים ובאורים להלן י. ד"ה ובלבד).
יתר דיני השקיה – ע"ע להלן ד ו:.

ב. א. המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מה מתרים בו?

ב. הזומר בשבת וצריך לעצים, כמה הוא חייב?

ג. המנכש והמחפה לכלאים, וכן המקיימם – מה דינו? ומה דין חרישה בכלאים?

א. המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת; רבה אמר: מתרים בו משום חורש, שכן דומה לחורש המרפה את הקרקע הלכך זו תולדתו. ורב יוסף אמר: משום זורע שכן פעולות אלו מצמיחים הפירות. [לפי קושית הגמרא יוצא שלדעת רב כהנא חייב גם משום חורש וגם משום זורע. וכ"מ בתוס'].

א. הרמב"ם (שבת ה, א-ב) כתב שהמנכש בעיקרי האילנות חייב משום תולדת חורש, אבל המשקה צמחים ואילנות – הרי זו תולדת זורע. והכסף-משנה שם צידד לפרש שפסק כרב יוסף שהמשקה והמנכש חיובם משום זורע, אלא שמנכש בעיקרי האילנות הוא סוג אחר של ניכוש הדומה לחורש (וע"ע ראשון לציון. וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ. וכבר תמהו מדוע פסק הלכה כרב יוסף כנגד רבה. וע' בשפת אמת ובמאור ישראל).

ויש שכתבו בדעת הרמב"ם שמנכש חייב משום חורש (ע' כסף משנה, שער המלך כלאים א; נודע בהודעה תנינא או"ח לא; מנחת חינוך (מוסף השבת, חרישה זריעה) אגלי טל יט). וכבר נחלקו הראשונים ז"ל בדעת הרמב"ם (ע' במאירי ובחדושי הר"ן). ויש אומרים שהמנכש וכן המשקה חייבים שנים (ע' סמ"ג; הגהות מיימוניות הל' שבת שם. והובא במגן אברהם שלו סק"ה לענין משקה. וכן הביא בשער הציון מהסמ"ג והרוקח והגר"א. וביראים כתב שמשקה חייב משום תולדת חורש). ולפי זה יש להזהר שלא לשפוך מים על קרקע שאינה זרועה, אם אך עומדת לחרישה (עפ"י שער הציון שלו אות יח. וע' גם בחדושים ובאורים).

ב. יש סוברים, שלא כמשמעות התוס' והרי"ד כאן, שאין צריך להתרות בו משום מלאכה מסוימת, ונידון הגמרא אינו אלא לענין זה שאם התרו בו משום מלאכת חורש או זורע, האם זו נחשבת התראה, או שמא כיון שהתרו משום מלאכה שאינה דומה לפעולה פטור (כן כתב המנחת-חינוך לב, א עפ"י התוס' בכמה מקומות).

ב. אמר רב כהנא: זומר וצריך לעצים חייב שתיים – אחת משום נוטע ואחת משום קוצר.

א. לפירוש התוס' מבואר מסוגית הגמרא שרבה ורב יוסף חולקים על רב כהנא וסוברים שאינו חייב אלא אחת; לרבה משום קוצר ולרב יוסף משום נוטע (ומהרש"א צידד לומר שהכל מודים שזומר חייב משום נוטע, שדומים זה לזה במלאכתם). ובשפת אמת פירש בענין אחר, ולדבריו הכל מודים לדברי רב כהנא (וכבר הקדים לפרש כן השער-המלך בסוף הלכות שגגות [וחילק שם בין אבות כוזמר וצריך לעצים, ובין תולדות כגון מנכש]. וע' גם באור שמח (שבת ז, ד) ואגלי טל (זורע יב) שבארו שלפי האמת יש חילוק בין נידון רב כהנא לנידון רבה ורב יוסף).

- ב. כתבו התוס' (כאן ובשבת עג): אם אינו צריך לעצים אינו חייב משום קוצר, ואפילו לרבי יהודה המחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה. יש אומרים שלא אמרו התוס' אלא בעצים אבל לא בפירות (עמהרש"א סנהדרין כו; בית ישי יז). ויש מפרשים דבריהם (עפ"ד הר"ן בשבת) שמודה רבי יהודה בתולדות, שפטורים עליהן במלאכה שאינה צריכה לגופה.
- והרי"ד (כאן ובפסקיו בשבת עג ובתוספותיו שם קכא): נקט שלרבי יהודה חייב אפילו אינו צריך לעצים, ובלבד שאינו מקלקל בזמירתו. וכן כתב הראב"ה (קצה).
- ג. נחלקו הראשונים האם הזמירה היא תולדה של נוטע (ערש"י ר"ח ור"ן שבת עג) או אב-מלאכה (ערמב"ם שבת ז, ג, ח, ב; ריטב"א שבת שם)
- ד. הזומר באופן שמקלקל האילן – אינו כנוטע (עפ"י תוס'). לדעת מהרש"ל (בסנהדרין כו) אין כוונת התוס' אלא לענין שביעית אבל בשבת חייב כי מכל מקום יש תוספת הצמחה ותיקון מה. ואולם המהרש"א (שם) חולק (וע"ע שבט הלוי ח"א עב וח"ז צו, ז).
- ג. המנכש והמחפה לכלאים – לוקה. רבי עקיבא אומר: אף המקיים (...כלאים, שדך לא תזרע כלאים – כלאים שדך לא). רבה פירש שגם הרישא מדברי רבי עקיבא היא, וחיובו משום 'מקיים', אבל משום זורע כלאים אינו חייב בניכוש [ואולם רב יוסף סובר שהמנכש הריהו כזורע כנוצר].
- א. במסכת עבודה זרה (סד) מבואר מפשט הסוגיא שהמקיים כלאים של נכרי, כגון שבונה לו גדר לשמרם – לרבי עקיבא אסור מהתורה ולוקה. ולחכמים – מותר [ודוקא בכלאי זרעים, אבל כלאי הכרם שאסורים בהנאה, אסור להשתכר מאיסורו"ג].
- ונראה שגם חכמים לא התירו לקיים אלא בשל גוי, אבל בשל ישראל יש איסור עכ"פ מדרבנן (ריטב"א שם).
- והחת"ס (בחדושי שם) כתב שמדרבנן אסור לקיים כלאים אף לחכמים, וכבר העיר על דבריו בשו"ת פרי יצחק (ח"א טז) ממשמעות הסוגיא שלחכמים מותר לכתחילה, עכ"פ בשל נכרי. ובירושלמי (כלאים ח, א) נראה שאף לחכמים, כשעושה מעשה לקיימם אסור מהתורה. לא נחלקו אלא במקיים ללא מעשה, האם לוקים על לאו שאין בו מעשה אם לאו. וכתבו אחרונים שמשוגיתנו וכן מכמה מקומות מבואר שאין כן שיטת תלמודנו.
- ב. נראה שאפילו לרבי עקיבא אין איסור מהתורה אלא כשנוח לו ממש בכלאים, ולא באומר לכשאגיע אלקטנו. ומסתבר שגם כשנפלה מחיצת הכרם ומתיאש הימנה ולא גדרה, ללא ניהותא חיובית בכלאים, אינו אסור אלא מדרבנן מפני החשד או למעט את התיפלה בכלאי הכרם (עפ"י מנחת שלמה ח"א פט, ד). ולכאורה פשטות דברי תורה"ש משמע שאף האומר לכשאגיע אלקטנו בכלל 'מקיים' הוא, אם לא שנדחוק בדבריו).
- ובהר צבי דן בקוננה שדה שיש בה כלאים מנכרי, אם חייב משום 'מקיים', וצידד לתלות זאת בדעות הראשונים.
- ג. הרמב"ם (כלאים א, ב-ג) פסק שמנכש ומחפה בכלאים לוקה, ואסור לקיים אבל אם קיימם אינו לוקה (הרדב"ז פירש שפסק כחכמים ולא כרבי עקיבא, ואפילו מקיים במעשה אינו לוקה. ולפי"ז צריך לומר שהמנכש לוקה משום זורע ולא משום מקיים, וכרב יוסף).
- ד. מחפה; יש אומרים שגם לרבה חייב משום 'זורע' ואף לחכמים [ולא משום 'מקיים' גרידא וכרבי עקיבא] (ע' בבית הלוי ח"א יז; חזון איש (שביעית יח, ב) או"ח קלה; חדושים ובאורים; טל חיים).

חרישה בכלאים – מבואר בגמרא שאין בה איסור.

רש"י פרש שבשעת חרישה אין כלל כלאים. ויש מפרשים (עתורא"ש) אף חרישת שדה או כרם של כלאים אין בה איסור אלא משום 'מקיים'. ונחלקו בדבר אמוראים במסכת מכות (כא); יש אומרים שחייב משום 'זורע' שהרי מחפה את הזרעים בחרישתו, ויש אומרים שאינו חייב אלא משום מקיים. נמנו וגמרו המחפה בכלאים לוקה (שם).

דפים ב – ג

ג. א. שביעית בזמן הזה, מדאורייתא או מדרבנן?

ב. מה דין השקאת השדות בשביעית?

ג. אלו עבודות הארץ אסורות בשביעית מהתורה ואלו מדרבנן ואלו מותרות?

ד. מה דינו של החורש בשביעית?

א. לדברי רבי שביעית בזמן הזה מדרבנן, ולחכמים – מדאורייתא.

להלכה נחלקו הראשונים בדבר. וראה בבירור השיטות, בבית הלוי ח"א א; משיב דבר ח"ב קונטרס דבר השמטה; חזון איש שביעית ג, ז-ח; שבת הארץ, במבוא; שפת אמת; שו"ת אור לציון ח"א יו"ד כו.

ב. מבואר במשנתנו שמשקים בית השלחים בשביעית. ופירש אביי, בשביעית בזמן הזה דרבנן וכרבי, והתירו חכמים במקום הפסד. ורבא אמר: אפילו כחכמים החולקים על רבי וסוברים שביעית נוהגת בזמן הזה מהתורה, אין איסור תורה בהשקיה לפי שאינה מהעבודות המפורשות בתורה (הלכך התירו במקום הפסד). א. נחלקו הראשונים (עתוס' להלן ו: ד"ה מרביצין, ושאר ראשונים) האם משקים בית הבעל בשביעית. ונראה שלהלכה אין להשקותה. ולענין הרבצה יש להקל (עפ"י חזון איש קלד, יג. וע' גם חדושים ובאורים להלן ו).

ב. כתב הנמוקי-יוסף ועוד ראשונים: אין חילוק בין השקיה ממי מעיין או ממי הקילון. ואילו הריטב"א (ב. ד"ה ובשביעית; ג. ד"ה מה זריעה) כתב שלא התירו בשביעית השקאה ממי הקילון שהיא טרחה מרובה, כבמועד.

עוד בענין השקאת והרבצת שדה הלבן בשביעית – להלן ו:

השקאת האילן; מבואר בברייתא להלן שממלאים נקעים מים תחת הגפנים בשביעית.

א. הדבר שנוי במחלוקת בית שמאי ובית הלל במקום אחר, אם מותר להשקות בעיקר האילן או רק על הנוף. וכתבו ראשונים לחלק בין אילנות העומדים בבית השלחים שאם לא ישקם ייפסדו, ובין אילנות שאינם בבית השלחים (עתורא"ש בשם הראב"ד). ובחזון איש (קלד, יג) צדד להלכה שכל אילנות כבית השלחין הם.

ויש צד לומר שכשמשקה לאילן שלא ייפסד, מותר באותה השקאה להשקות אף יותר מכדי הצורך, אף אם ההשקאה תשביח את העץ, כי דוקא השקאה אחרת שאינה אלא להשבחה אסור אבל לא באותה השקאה שמשקה לקיומו. ואולי יש להחמיר בדבר (ע' שמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק סו הערה סג).

ב. היו האילנות נטועים עשרה לבית סאה או רצופים יותר – משקים כל השדה. ואם מרווחים יותר – מושכים מים מאילן לאילן אבל אין משקים (עפ"י חזון איש שם).